

Επικοινωνιακά δικαιώματα και δημοκρατία: Το μέλλον της συζήτησης για το ψηφιακό χάσμα

Nick Couldry
Handbook of ICTs, Oxford Press
Κεφάλαιο 16

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αν κάθε άτομο σαν μονάδα πρόκειται να έχει την λογική δυνατότητα της συνεχούς και αποτελεσματικής συμμετοχής του στους μηχανισμούς της δημοκρατίας, χρειάζεται κάποιες βασικές του ανάγκες να καλυφθούν: ένα σπίτι, αρκετό φαί και ποτά, κάποια προσωπική ασφάλεια. Είναι όμως όλα αυτά αρκετά; Μήπως χρειάζεστε κάποιο μέρος από τις επικοινωνιακές πηγές της κοινωνίας μας, και αν ναι, πόσο θα είναι αυτό το μέρος; Παρόλα αυτά δεν τονίζουν όλες οι δημοκρατίες την αποτελεσματικότητα της συμμετοχής των πολιτών και στις περισσότερες από αυτές μόνο μία μικρή μερίδα αυτών χρησιμοποιείται. Τέτοια μοντέλα δημοκρατίας δεν θα απασχολήσουν την παρούσα εργασία. Σε δημοκρατίες λοιπόν που απασχολούν μεγάλο μέρος των πολιτών η κατανομή των επικοινωνιακών πηγών είναι ένα θέμα μείζονος σημασίας. Με τον όρο επικοινωνιακές πηγές εννοούμε τα 'επικοινωνιακά δικαιώματα', δηλαδή τα πολιτικά δικαιώματα και κυρίως όλα αυτά που τα άτομα χρειάζονται για να μπορέσουν να έχουν την ευκαιρία να ευδοκιμήσουν ως ανθρώπινα όντα.

Ένα αξιοσημείωτο αποτέλεσμα της συζήτησης για το ψηφιακό χάσμα, είναι η ωθήση του θέματος της κατανομής των πόρων επικοινωνίας στο κέντρο των συζητήσεων πολιτικής, τουλάχιστον προσωρινά, στα τέλη της δεκαετίας του 1990 και στις αρχές της δεκαετίας του 2000. Οι επικοινωνίες φυσικά είναι συχνά πολιτικά αμφιλεγόμενες, για παράδειγμα πολλές φορές σε συζητήσεις σχετικά με το τρόπο χρηματοδότησης των μέσων, αμφισβητείται το κατά πόσο αυτά μπορεί να συμβαδίζουν με τα 'χρηστα ήθη'. Η κατανομή των επικοινωνιακών πόρων, σχετικά με τις δημόσιες και κοινωνικές επιταγές, έρχεται σε άμεση αντίθεση με βαθιά ριζωμένες παραδοχές της ελευθερίας των καταναλωτών. Επίσης, όπως σημείωσε η Amartya Sen, ο διαχωρισμός των ατομικών επιλογών από την δέσμευση του καθένα μας απέναντι στη κοινωνία είναι μία αυταπάτη. Με άλλα λόγια πρέπει να βρεθεί ένας τρόπος κατανομής της τεχνολογίας της πληροφορίας και των επικοινωνιών με βάση μία κοινωνική δικαιοσύνη.

Οι διάφορες συζητήσεις δείχναν ότι είτε κοιτάμε το θέμα αυτό από άποψη δημοκρατίας, είτε από τη γωνία της κοινωνικής δικαιοσύνης, είτε από τη πλευρά λειτουργίας της αγοράς, η κατανομή της τεχνολογίας της πληροφορίας και των επικοινωνιών μπορεί να προκαλέσει αρκετές διαφορές με αποτέλεσμα ωθεί κυβερνήσεις, μη-κυβερνητικές οργανώσεις και εταιρίες να ασχοληθούν με αυτή. Αυτό μπορούμε να το καταλάβουμε και αν απαντήσουμε σε ερωτήσεις όπως το κατά πόσο επηρεάζεται η δημοκρατία ή η κοινωνική μας ζωή όταν μία κυβέρνηση αλλάζει το τρόπο κατανομής των επικοινωνιών και της πληροφορίας. Επίσης αν δούμε τη διαφορά μεταξύ των ανθρώπων ανάλογα με το τρόπο που έχει γίνει σε αυτούς η κατανομή των παραπάνω. Μπορεί να φαίνεται ότι ένα τέτοιο θέμα είναι πολύ μικρής σημασίας σε σχέση με όλα τα άλλα δικαιώματα που θα πρέπει σε πρώτη φάση να διασφαλιστούν καλύτερα, παρόλα αυτά αν θέλουμε να διασφαλίσουμε τη σωστή εκτέλεση μία δημοκρατικής διεργασίας θα πρέπει να μιλάμε για αποτελεσματικές πρακτικές και όχι για αφηρημένες αρχές.

Όπως είναι λογικό μέσα από μία τέτοια εργασία είναι πολύ δύσκολο να δοθούν απαντήσεις σε ένα τέτοιο ερώτημα. Η εργασία αυτή επιχειρεί να σημειώσει το βάθος και τη σημασία αυτού του προβλήματος. Αρχικά κρίνοντας το υπάρχον ψηφιακό χάσμα και αφετέρου συνδέοντας αυτό με πρόσφατες συζητήσεις σχετικά με την πολιτική κοινωνιολογία και την κοινωνιολογία των μέσων μαζικής ενημέρωσης για τις μειούμενες προοπτικές για πολιτική συμμετοχή. Στο τελευταίο μέρος επίσης, κρίνονται οι διάφορες ανταγωνιστικές θεωρητικές μέθοδοι σχετικά με τις επικοινωνιακές προϋποθέσεις της δημοκρατίας.

II. ΨΗΦΙΑΚΟ ΧΑΣΜΑ

Σε αυτή την ενότητα δε πρόκειται να κάνουμε μία ιστορική αναδρομή των διαφόρων συζητήσεων σχετικά με το ψηφιακό χάσμα, αλλά θα σταθούμε στο περίγραμμά τους, σημειώνοντας τις ελλείψεις τους αλλά και το τι θα πρέπει να εξαχθεί - διατηρηθεί από αυτές.

A'. Σύντομη ιστορία της έννοιας του ψηφιακού χάσματος

Το πρόβλημα του ψηφιακού χάσματος μπορεί να διαιρεθεί σε δύο μέρη. Το πρώτο είναι το χάσμα σε επικοινωνιακούς πόρους μεταξύ κρατών και το δεύτερο είναι η αναλογία διαμοιρασμού των πόρων αυτών μέσα σε ένα έθνος. Το πρώτο αφορά την απόλυτη διαφορά μεταξύ κρατών σε τηλεπικοινωνιακές υποδομές, τις δυνατότητες μετάδοσης της πληροφορίας, τον συνολικό αριθμό Η/Υ, τους εξυπηρετητές που φιλοξενούν ιστοσελίδες, τους χρήστες τηλεφωνικών υπηρεσιών και άλλα τέτοια. Το δεύτερο, όπως αναφέραμε και παραπάνω, εντοπίζεται μέσα στο κράτος, και αφορά το χάσμα μεταξύ αυτών που έχουν πρόσβαση στους διάφορους επικοινωνιακούς πόρους και σε αυτούς δεν έχουν. Και τα δύο αυτά μέρη είναι εξίσου σημαντικά, αλλά εδώ θα εξετάσουμε μόνο το δεύτερο καθώς στόχος μας είναι η εστίαση στην αποτελεσματικότητα της δημοκρατίας αρχικά σε εθνική βάση.

Η συζήτηση περί του ψηφιακού χάσματος θα ήταν δύσκολο να γίνει σε μια διεθνή βάση και αυτό γιατί όροι όπως η ισοτιμία έχουμε συνηθίσει να χρησιμοποιούνται για θέματα σχετικά με την οικονομία, παρά σε αυτά που έχουν σαν βάση την κοινωνία ή τη δημοκρατία. Να σημειωθεί ότι τηλεπικοινωνιακοί εμπειρογνώμονες του προγράμματος ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών έχουν πολλές φορές εκφράσει τους προβληματισμούς τους σχετικά με τις επιπτώσεις, στην οικονομική ανάπτυξη, μίας κατάστασης στην οποία πάνω από το μισό του παγκόσμιου πληθυσμού ζει πάνω από δύο ώρες μακριά από ένα τηλέφωνο. Αν πάλι εξετάσουμε το ποιοί παγκοσμίως έχουν στην κατοχή τους ένα modem θα παρατηρήσουμε ακόμα μεγαλύτερες ανισότητες που σηκώνουν ακόμα μεγαλύτερα εμπόδια για τις φτωχές χώρες στο να έχουν κάποιο μερίδιο στη διεθνή online αγορά.

Εν το μεταξύ, εσωτερικά των Ηνωμένων Πολιτειών, υπήρχε μία συνεχής αύξηση της ανησυχίας για την όλο και περισσότερο αυξανόμενη ανισότητα σε επίπεδο οικογενειών, σχετικά με τη δυνατότητα πρόσβασης σε κάποιον Η/Υ και τα αποτελέσματα που αυτή η ανισότητα θα μπορούσε να έχει στην εγχώρια αγορά. Να τονίσουμε ότι επί τις προεδρίας του κ. Clinton το θέμα του ψηφιακού χάσματος έγινε μείζονος σημασίας, τονίζοντας τις αδυναμίες συμμετοχής σε μία ψηφιακή οικονομία. Παρόλα αυτά ο όρος ψηφιακό χάσμα, δημιουργήθηκε από τον Lloyd Morrisett για να θίξει θέματα δημοκρατίας και όχι οικονομίας.

Σε παγκόσμιο πολιτικά επίπεδο η δυτή φύση του όρου ψηφιακό χάσμα, προκάλεσε μία ρητορική μετατόπιση προς τον όρο ψηφιακή δυνατότητα. Παρά ταύτα το πρόβλημα του ψηφιακού χάσματος διατήρησε την ηγετική του θέση στις παγκόσμιες διασκέψεις κορυφής της κοινωνίας της πληροφορικής (World Summit on the Information Society - WSIS) το Δεκέμβριο του 2003 και το 2005. Σε εθνικό τώρα επίπεδο το χάσμα μεταξύ αυτών που χρησιμοποιούν το διαδίκτυο έχοντας αφομώση τον όλο τρόπο λειτουργίας του ήταν αρχικά ακόμα πιο δύσκολο να διαπιστωθεί. Αρχικά σαν ιδιοποιός διαφορά χρησιμοποιήθηκαν έννοιες όπως το φύλο, το εισόδημα, η φυλή και η τοποθεσία του ατόμου, από μία ερευνητική ομάδα που χρηματοδοτήθηκε από την κυβέρνηση των Ηνωμένων πολιτειών για να επιβεβαιώσει την ύπαρξη του χάσματος αυτού. Κατα τις αρχές όμως της δεκαετίας του 2000, σε ορισμένα σημεία τέτοια δημογραφικά κενά άρχισαν να κλείνουν με αποτέλεσμα κατά την διακυβέρνηση του κ. Bush τέτοιες συζητήσεις να αρχίζουν να εξαλείφονται. Το 2002, οι ομοσπονδιακές πρωτοβουλίες που απευθύνονταν στο ψηφιακό χάσμα έκλεισαν με φόντο μια νέα έκθεση του Υπουργείου Εμπορίου των ΗΠΑ που ισχυριζόταν ότι 'οι ΗΠΑ είναι πραγματικά ένα "online" έθνος'. Παρόλα αυτά η αδυναμία του ισχυρισμού αυτού ήταν ξεκάθαρη, γιατί αν και με βάση ορισμένους δείκτες όπως η φυλή και το φύλο το χάσμα αυτό είχε μικρύνει, με βάση άλλους όπως το ισόδευμα και το επίπεδο μόρφωσης μπορούσε να φανεί ξεκάθαρα αν ένα άτομο είναι online ή και αν θα παραμείνει μελλοντικά online. Τέτοιες 'μικρές' όμως λεπτομέρειες αγνοήθηκαν κάτω από το μήνυμα ότι οι αγορές σύντομα θα λύσουν το πρόβλημα.

Επίσης η γραμματέας του υπουργείου του εμπορίου των ΗΠΑ διακήρυξε ότι 'οι ΗΠΑ οδηγούνται προς την πλήρη ψηφιακή ένταξή τους', συμπέρασμα βγαλμένο από τις διάφορες αναφορές των μελετών με τίτλο *Falling through the Net*. Παρόλα αυτά οι αναφορές αυτές δεν έκαναν λόγο για την ποιότητα χρήσης του διαδικτύου από τους ανθρώπους, πράγμα πολύ σημαντικό. Ακαδημαϊκές έρευνες δείχναν ότι υπάρχουν πολύ βασικές ιδιοποιές διαφορές μεταξύ των τύπων χρηστών του διαδικτύου. Για παράδειγμα αυτοί που χρησιμοποιούν πολλές ώρες το διαδίκτυο είναι πιο πιθανό να 'ξοδέψουν' το online χρόνο τους στέλνοντας δικά τους κείμενα, αρχεία και πληροφορίες, παρά να λαμβάνουν τις ήδη υπάρχουσες δημόσιες πληροφορίες. Από την άλλη αυτοί που χρησιμοποιούν σχετικά λίγο το διαδίκτυο, το χρησιμοποιούν για να έχουν πρόσβαση στους δικούς τους web servers, να διαβάζουν τους τίτλους ειδήσεων, να τσεκάρουν λίγους συνδέσμους και να ψάχνουν για ευκαιρίες διακοπών. Επίσης βρέθηκαν και άλλες σημαντικές διαφορές όπως χρήστες με broadband σύνδεση ή όχι και επίσης μία σημαντική διαφορά που διαστρωματώνει τους χρήστες σε πολλά επίπεδα είναι ο χρόνος της 'online εμπειρίας' τους, αποτέλεσμα του πρόσφατου ψηφιακού χάσματος.

Καθώς η συζήτηση για το όλο πρόβλημα συνεχιζόταν η χρήση του διαδικτύου παρέμενε καλά διαχωρισμένη με βάση το φύλο, την εθνικότητα, το εισόδημα και τη μόρφωση και τίποτα δε φαινόταν να μπορούσε να σταματήσει το διαχωρισμό αυτό. Το 2004 περίπου το 75 τις εκατό των ενηλίκων που διέμεναν στις Ηνωμένες Πολιτείες είχε πρόσβαση στο Internet αλλά το 24.1 τις εκατό παρέμενε μη-χρήστης, και με την προοπτική να γίνει μελλοντικά χρήστης να έχει πέσει στα χαμηλότερα επίπεδα από ποτέ. Με βάση την αναφορά του 2000 από το Pew Foundation, βρέθηκε ότι αν η χρήσις του διαδικτύου στις Ηνωμένες Πολιτείες ήταν να σταθεροποιηθεί στο 75 τις εκατό του ενήλικου πληθυσμού με το υπόλοιπο 25 τις εκατό να έχει αποκλειστεί αυτό θα ήταν σε γενικές γραμμές συνεπές, καθώς βρέθηκε ότι το 50 τις εκατό των μη συνδεδεμένων ατόμων στο διαδίκτυο δε θα συνδεόταν ποτέ. Επίσης πολλές έρευνες μίλησαν για φαινόμενα εγκατάλειψης της χρήσης του διαδικτύου από άτομα με πρόσβαση στο Internet που δεν κατάφεραν να τη διατηρήσουν, είτε γιατί δεν είχα πλέον υπολογιστή είτε επειδή δεν τους φαινόταν η πρόσβαση τους αυτή κάτι το χρήσιμο.

B'. Εξηγήσεις και συνέπειες του φαινομένου

Παρά την αρχική αισιοδοξία, το ψηφιακό χάσμα παραμένει σημαντικό και σε ένα ποσοστό (ακόμα άγνωστο) φαίνεται να παραμένει μόνιμα σαν πρόβλημα. Γιατί; Σε πρώτη φάση να πούμε ότι οι υπολογιστές είναι πιο περίπλοκοι σε σχέση με άλλα τηλεπικοινωνιακά - πληροφοριακά αγαθά, όπως για παράδειγμα η τηλεόραση και απαιτούν περισσότερα χρήματα για να διατηρηθούν ως αγαθά. Επίσης απαιτούνται κοινωνικές πηγές αν πρόκειται τα διάφορα λειτουργικά προβλήματα να επιλυθούν σωστά και αποδοτικά. Ως αποτέλεσμα μία απλή 'τεχνική πρόσβαση' στο διαδικτυακό κόσμο είναι κάπως διαφορετική από μία 'κοινωνική πρόσβαση'. Όπως πολύ καλά διαπίστωσε και ο Jan van Dijk υπάρχουν τέσσερα βασικά εμπόδια που πρέπει να ξεπεραστούν πριν να μπορούμε να μιλήσουμε για μία αποτελεσματική χρήση του Internet:

- 1) Αρχικά χρειαζόμαστε ένα βασικό επίπεδο 'ψηφιακών ικανοτήτων' και ένα βαθμό εμπιστοσύνης.
- 2) Χρειαζόμαστε υλική πρόσβαση σε έναν Η/Υ και ένα modem.
- 3) Ένα βαθμό εξικοίωσης στο τρόπο χρήσης.
- 4) Διάφορες ευκαιρίες ανα διαστήματα ώστε να εξασκηθούμε στη χρήση των ψηφιακών μας μέσων.

Ακόμα και αν τα αρχικά εμπόδια προσπεραστούν, τα τελευταία μπορεί να παραμείνουν, με αποτέλεσμα να μην μιλάμε για ένα απλό δυαδικό διαχωρισμό μεταξύ αυτών που 'έχουν' τη πρόσβαση στο ψηφιακό μέσο και αυτούς που 'δεν-έχουν', αλλά για έναν πιο περίπλοκο μεταξύ πολύ εξικειωμένων, χρηστών ευρέους πεδίου γνώσεων και λιγότερο εξικειωμένων, και πολύ μικρής εξικοίωσης χρήστες. Ο κίνδυνος είναι ότι οι κοινωνικές ανισότητες που συντηρούν τη διαφορά εντοπίζονται σε ανισότητες κατα τη χρήση σε ένα φάσμα υπηρεσιών (συμπεριλαμβανομένων των πολιτικών ενημέρωσης) που προσφέρονται δαιδικτυακά, με αποτέλεσμα την εμφάνιση των κοινωνικών ανισοτήτων.

Πίσω από το παραπάνω περίπλοκα θέματα, βρίσκεται ένα μεγαλύτερο και πιο συγκεκριμένο θέμα: Η χρήση που εγώ ή εσείς κάνουμε στο Internet μπορεί να εξαρτάται από το κατά πόσο πιστεύουμε ότι μπορούμε να εκμεταλευτούμε κάπως τις πηγές που βρίσκουμε διαφικτυακά. Το διαδικτυακό περιβάλλον εξαρτάται απόλυτα από τις αποφάσεις που πέρνουμε τη στιγμή της πλοήγησης μας σε αυτό, αλλά το μέγεθος της δυνατότητας μας να παίρνουμε συγκεκριμένες αποφάσεις είναι σχετικό με το εύρος των επιλογών που έχουμε διαθέσιμες. Για παράδειγμα το χάσμα επηρεάζεται αν όταν οι άνθρωποι δεν μπορούν να βρουν διαδικτυακά κάτι που τους είναι χρήσιμο. Οι άνθρωποι μπορεί να χρειάζονται επαγγελματικές ή μαθησιακές πληροφορίες η οποίες να μην είναι αναγνώσιμα διαθέσιμες, είτε επειδή προϋποθέτουν μία υψηλή μόρφωση, είτε επειδή δεν είναι στη μητρική γλώσσα του αναγνώστη, ή είτε επειδή δεν είναι 'πολιτισμικά κατάλληλες'. Πιο κρυμμένες ανισότητες μπορεί να είναι ακόμα πιο θλιβερές στο κόσμο της διαδικτυακής παραγωγής πληροφοριών, σχετιζόμενες, τελικά, με το σαν τι τύπο ατόμου κρίνει ο καθένας τον εαυτό του. Άνθρωποι χαμηλού εισοδήματος πιστεύουν ότι 'δεν τους επιτρέπεται' να παράγουν πληροφορίες, σημειώνει ένας κοινωνικός σύμβουλος.

Αυτό όμως που μας πηγαίνει; Μά πρακτική πολιτική είναι να επιμένουμε για πιο κατάλληλο διαδικτυακό περιεχόμενο για όλο το εύρος των κοινοτήτων και όλες τις κοινωνικές ομάδες. Ακόμα πιο πιεστικό πρόβλημα είναι και το τί διακυβεύεται στη συζήτηση για το ψηφιακό χάσμα. Είναι ξεκάθαρο πάντως ότι αυτό δεν είναι μόνο ένας Η/Υ ή ένα modem, αλλά και όλες αυτές οι πηγές που καθιστούν αποτελεσματική τη χρήση του διαδικτύου. Κάτα ποία έννοια έχουμε τη δυνατότητα επιλογής; Το ένα μονοπάτι εγκαταλείπει ολόκληρο το πεδίο του ψηφιακού χάσματος και επιστρέφει για να εξετάσει τη χρήση του διαδικτύου σε σχέση με τον κοινωνικό αποκλεισμό· το πρόβλημα είναι ότι το θέμα της ανισότητας, που μόλις συζητήθηκε, απαξιώνεται μόνιμα από αυτούς που καταστρώνουν την όλη πολιτική, σαν ένα ακόμα ανεπαίσθητο επακόλουθο του όλου κοινωνικού αποκλεισμού. Το δεύτερο μονοπάτι ισχυρίζεται ότι το ψηφιακό χάσμα είναι στη καλύτερη 'μία απλουστευμένη αλληγορία', αλλά συμπεριλαμβάνει μέσα του σαν όρος ένα στρατιγικής σημασίας ρόλο που αναγνωρίζει τις πραγματικές, μόνιμες και κοινωνικά ενισχυμένες ανισότητες πάνω στις ψηφιακές πηγές - πως αλλιώς να διακόψουμε τη ρητορική που περιβάλει τον όρο 'Κοινωνία της Πληροφορίας'; Είναι το δεύτερο μονοπάτι που έρχεται να το λύσει αυτό.

Διαλέγοντας το δεύτερο μονοπάτι, ωστόσο, σημαίνει ότι θα πρέπει να αντιμετωπίσουμε, αν όχι λύσουμε, κάποιες βασικές ασάφειες. Ξεκινώντας με το πιο βασικό σημείο: Γιατί έχει τόση σημασία οι πολίτες να έχουν ένα ελάχιστο μέρος από τις επικοινωνιακές πηγές; Σε αυτό το σημείο θα ήθελα να υιοθετήσω την σημασία που δίνει ο Scannell στον όρο 'επικοινωνιακά δικαιώματα'. Ο Scannell εισήγαγε τον όρο αυτών θέλοντας να δίνει κάτι πολύ παραπάνω από το αυτονόητο, για τον Scannell 'επικοινωνιακό δικαίωμα' έχει τη σημασία της ένομης απαίτησης που θα πρέπει να έχει ο κάθε πολίτης σε μία δημοκρατία για την δυνατότητα του να ακούγονται οι απόψεις του και να μεταχειρίζεται σοβαρά. Παρόλαυτα ο Scannell δημιούργησε τον όρο αυτόν θέλοντας να ομαδοποιήσει το πρόβλημα συνολικά για τους ανθρώπους μίας δημοκρατίας. Σε αντίθεση με αυτό ο συγγραφέας του παρόντος άρθρου επιδιώκει με αυτόν τον όρο να το εξατομικεύσει το όλο πρόβλημα και να προβάλλει την ανάγκη του κάθε ανθρώπου για μερίδιο στη διαδικασία της λήψης και παραγωγής των επικοινωνιών και της πληροφορίας.

Υπάρχουν ποικίλοι τρόποι για να προσεγγίσουμε την έννοια των τηλεπικοινωνιακών δικαιωμάτων. Αρχικά μπορούμε να στραφούμε στη θεωρία της δημοκρατίας, όπου η έννοια επικοινωνιακά δικαιώματα ρέει κατευθείαν κατά μία έννοια από τον όρο αμοιβαιότητα: η απαίτηση μας να αναγνωρίζουμε ο ένας τον άλλον σαν άτομα ικανά να έρθουν σε διάλογο, και να καταλήξουν σε κοινές αποφάσεις για θέματα κοινού ενδιαφέροντος. Παρά το γεγονός ότι ζητήματα μίας τέτοιας αναγνώρισης έχουν έρθει πολλές φορές σε αντίθεση με την δίκαιη κατανομή των πόρων (π.χ. λόγο τον μη-μειούμενων διαφορών μεταξύ διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων), η Nancy Fraser υποστήριξε δυναμικά ότι το ζήτημα αναγνώρισης τις ικανότητας αυτή των ανθρώπων είναι στενά συνυφασμένο με την ανισότητα των πόρων. Αυτό είναι αλήθεια, και κανείς δε μπορεί να το διαψεύσει, σε σχέση με τις συμβολικές πηγές (η

ικανότητα να μπορείς να μιλήσεις και να μπορείς να ακουστείς), ειδικά σε κοινωνίες όπου η κατανομή των συμβολικών πηγών είναι άνιση. Θα ήθελα να αφήσω για το τελευταίο μέρος της παρούσας εργασίας την πιθανότητα εντοπισμού του όρου επικοινωνιακά δικαιώματα σε ένα γενικό πλαίσιο, έξω από αυτό της συμμετοχής στη δημοκρατία. Η σημαντικότητα της ενέργειας αυτής θα φανεί αργότερα.

Η έννοια των επικοινωνιακών δικαιωμάτων έχει μεγάλη απήχηση. Αλλά για να της δώσουμε ουσία θα πρέπει να ορίσουμε μερικούς συγκεκριμένους σκοπούς για τους οποίους οι πολίτες χρειάζονται ένα δίκαιο διαμοιρασμό των επικοινωνιακών πηγών, και λέγοντας συγκεκριμένους εννοούμε αυτούς μέσα από τους οποίους έχουμε φανταστεί αυτές της πηγές να λειτουργούν. Με άλλα λόγια στο σημείο αυτό αντιμετωπίζουμε μία αβεβαιότητα κλειδί για την τρέχουσα πολιτική κοινωνιολογία.

III. ΟΙ ΑΝΑΓΚΕΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ;

Οι ερώτηση που έρχετε σίγουρα στο μυαλό του καθενός είναι: Και τι προβλήματα θα λυνόντουσαν αν το ψηφιακό αυτό χάσμα έπαυε να υπάρχει; Αν ο όρος επικεντρωθεί στο οικονομικό κομμάτι, η απάντηση είναι απλή, καλύτερη λειτουργία της αγοράς· όταν περισσότεροι άνθρωποι είναι online, τόσο αυξάνεται το μέγεθος, η κλίμακα, μπορεί και η αποδοτικότητα των αγορών. Αν ο όρος επικεντρωθεί καθαρά προς την κατεύθυνση των προ-υπάρχοντων κοινωνικών ανισοτήτων, η απάντηση είναι επίσης ξεκάθαρη, η κοινωνία υποστηρίζει, ακόμη και αν αυτό που μετράει ως επιτυχία είναι λιγότερο εύκολο να προσδιοριστεί. Αλλά αν χρησιμοποιήσουμε το ψηφιακό χάσμα επικεντρώνόμενοι στην έλλειψη σωστών πολιτικών ενεργειών, η απάντηση είναι αδέσια· μια ψηφιακά πιο συνδεδεμένη κοινωνία τι θετικά θα προσέφερε στην δημοκρατία ;

Για να απαντήσουμε στο ερώτημα αυτό, 'μία δημοκρατία που λειτουργεί σωστά', έχει ξεκαθαρήσει τι σημαίνει αυτό, και σε τι βαθμό μπορεί να επιτευχθεί. Πράγματι ένας πολιτικός κοινωνιολόγος, ο Alain Touraine διαφωνεί στο ότι η 'αποκοινωνικοποίηση' ή η 'συνεχής μείωση των διαφόρων κοινωνικών χώρων' έχει φτάσει σε τέτοιο σημείο στις μέρες μας που οι κοινωνίες να παραβιάζουν τις προσωπικές ελευθερίες των ατόμων. Για τον Touraine, δεν υπάρχει κάποιος συνεκτικός χώρος στους εναπομείναντες της 'πολιτικής' στον οποίον θα πρέπει να δώσουμε προσοχή· αυτό δεν είναι μόνο λόγω της κατάρρευσης των θεσμών, αλλά προκύπτει επίσης από τους αντιφατικούς τρόπους ζωής των ανθρώπων μέσα στις σύγχρονες κοινωνίες.

Ένα μέρος του εαυτού μας βυθίστηκε μέσα σε μία παγκόσμια κουλτούρα, γιατί πλέον δεν υπάρχει ένας δημόσιος χώρος μέσα στον οποίο κοινωνικά πρότυπα να μπορούν να σχηματιστούν και να μετέπειτα να εφαρμοστούν, ενώ ένα άλλο μας μέρος... αναζητά για μια αίσθηση του ανήκειν που να είναι πιο άμεση.... Είμαστε, από την μία μεριά, πολίτες που δεν έχουν ούτε ευθύνες, ούτε δικαιώματα, ούτε υποχρεώσεις, και, από την άλλη μεριά, είμαστε υπέρμαχοι ενός προσωπικού χώρου, ο οποίος έχει ξεχυλίσει από κύμματα μία παγκόσμιας κουλτούρας. (Touraine 2000: 5-6)

Ως αποτέλεσμα, το μεγαλύτερο δικαίωμα της δημοκρατίας πρέπει να μελετηθεί ξανά· όχι πλέον συμμετοχή στη κοινή γνώμη αλλά ιδρύματα τα οποία θα εγγυόνται την ελευθερία των Ατόμων και θα επιτρέπουν την μεταξύ τους επικοινωνία (Touraine 2000: 14). Είναι ξεκάθαρο πως αν και στο μισό όσον λέει ο Touraine έχει δίκιο, απαιτείται μια μαζική επαναξιολόγηση της έννοιας της εμπλοκής των πολιτών και σε τι βαθμό θα είναι αυτή.

Λίγοι είναι οι πολιτικοί επιστήμονες ή πολιτικοί κοινωνιολόγοι στις Ηνωμένες Πολιτείες ή στο Ηνωμένο Βασίλειο, που είναι τόσο απεισιδόδοι όσο ο Touraine σχετικά με τις κοινωνικές βάσεις της δημοκρατίας, παρόλαυτά ο φόβος ότι η εξατομίκευση θα οδηγήσει σε ένα μη αναστρέψιμη εκφυλισμό της παγκόσμιας σφαίρας έχει βρει υποστηρικτές σε συζητήσεις σχετικές με τις επιπτώσεις του διαδυσκτίου σε θέματα πολιτικής. Αλλά όποια και αν είναι η θέση μας είτε απεισιδόδοι, είτε αισιόδοξοι, ο Touraine κάνει εύκολα παραδοχές ότι γνωρίζουμε από την καθημερινή μας εμπειρία και την πολιτική ποιές σχέσεις θεωρούνται είτε κανονικές είτε επιθυμητές, ή, κατά συνέπεια, ποια θα πρέπει να είναι η κατανομή των επικοινωνιακών πόρων αν πρόκειται η δημοκρατία να ανθίσει.

Όλες αυτές οι αμφισβητήσεις του Touraine για τη σύγχρονη κοινωνία και τους τρόπους δεσμού της μας επιστρέφουν, από μία καινούργια κατεύθυνση, στη πρόσφατη έρευνα για ψηφιακό χάσμα που αναρωτιέται πόσοι βαθμοί online συνεκτικότητας επηρεάζουν τον 'κοινωνικό ιστό'. Ενώ αυτή η δουλειά προβάλλει αρκετές ενδιαφέροντες διαφορές, όπως το κατά πόσο διαφορετικές είναι οι εθνότητες που χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για την κοινωνική τους επαφή, ένα πρόβλημα που προκύπτει είναι λειτουργικές υποθέσεις της δουλειάς αυτής, π.χ. ότι το διαδίκτυο είναι μέρος ενός γενικότερου συστήματος μέσων που συμβάλλει στην κοινωνική μας δικτύωση - διασύνδεση. Αλλά είναι ακριβώς αυτό το φυσικό ταίριασμα των ατομικών/ομαδικών χρήσεων των επικοινωνιακών πόρων και μίας ευρύτερης κοινωνικής δικτύωσης που ο Touraine προκαλεί.

Αν στραφούμε σε σύγχρονους θεωρητικούς, οι αβεβαιότητες πολλαπλασιάζονται: τι σημαίνει να ανήκεις σε μία κοινωνία; ρωτά ο Nick Stevenson· τι σημαίνει κοινωνία και να δείχνει κάποιος αλληλεγγύη; ρωτά η Anthony Elliot. Ο Thomas Janoski και ο Brian Gras κάνουν τις ίδιες ρητορικές και ταυτόχρονα χωρίς ουσία ερωτήσεις όταν καλούνται να διατυπώσουν τις απόψεις τους για το αν θα πρέπει να αναπτυχθούν θεωρίες εθνικότητας που να ενσωματώνουν και τη δημόσια αλλά και την ιδιωτική σφαίρα ώστε να παρέχουν τις άτυπες πλευρές μίας εθνικότητας. Με άλλα λόγια, ποιές είναι οι πρακτικές που συνδέουν τις ατομικές επιλογές και ενέργειες με τη δημόσια σφαίρα, πέρα από τη προφανή πράξη του να καταθέσει κανείς την ψήφο του;

Πολλοί στις πολιτισμικές σπουδές θα απάνταγαν μετά από αρκετή σκέψη ότι δεν υπάρχουν τέτοιες πρακτικές, και ότι η όλη έννοια των πολιτών που είναι δεσμευμένη απέναντι στο κοινωνικό τους σύνολο είναι μία χίμαιρα. Πολλοί θα ήταν και αυτοί που θα λέγαν, με μεγαλύτερη λύπη, ότι αυτές οι πρακτικές διασύνδεσης μεταξύ ατομικής και δημόσιας σφαίρας που προϋποθέτει μία κοινωνική ομάδα έχουν αρχίσει να εξαφανίζονται. Ο Brian Turner γράφει ότι η διάβρωση της ιδιότητας του πολίτη μπορεί να συμβεί από πολλούς παράγοντες όπως η αλλαγή της οργάνωσης της δουλειάς και των οικογενειών· με αποτέλεσμα, πολλά πλαίσια δράσης των πολιτών να έχουν χαθεί, παρά το γεγονός ότι κάποια καινούργια (ψήφος μέσω της τηλεόρασης;) δημιουργήθηκαν, υποστηρίζοντας ταυτόχρονα την ολοκληρωτική αλλαγή της φύσης της πολιτικής δέσμευσης των ανθρώπων. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να δοθεί μεγάλη προσοχή: Ο πολιτικός κοινωνιολόγος Daniel Zolo αναφέρει ότι σε περίπλοκες κοινωνίες οι αυξημένες απαιτήσεις που δημιουργήθηκαν με τη μεσολάβηση πολιτικών μηνυμάτων εξατομικευμένα σε πολίτες μειώνουν την πιθανότητα της παραδοσιακής δέσμευσης του πολίτη απέναντι στη κοινωνία. Για άλλη μία αφορά αυτό επιστρέφει στο θέμα του ψηφιακού χάσματος: Το πρόβλημα της 'έλλειψης προσοχής' προκύπτει από την 'αφθονία' των διαδικτυακών πληροφοριών.

Οι κοινωνιολόγοι που είναι σχετική με του τρόπους δικτύωσης δεν βλέπουν κάποιο θεμελιώδες πρόβλημα εδώ και υποστηρίζουν ότι το διαδίκτυο επιταγχύνει μία αλλαγή που ήδη είναι σε εξέλιξη από το όλο γύρω μας περιβάλλον, που θέλουν τις διάφορες κοινωνικά ελεγχόμενες κοινότητες να εξατομικεύονται, και να κατακερματίζονται σε προσωπικές κοινότητες, στην οποία περίπτωση είναι λάθος για τον Touraine να φοβάται και να ανησυχεί για το μέλλον της κοινωνίας ή της πολιτικής. Άλλος ένας όρος που χρησιμοποιείται στην κοινωνιολογία και τις πολιτισμικές επιστήμες είναι η 'πολιτισμική ιθαγένεια' που έρχεται να γεμίσει το κενό που αντιλαμβάνεται ο Touraine. Αλλά η πολιτισμική ιθαγένεια περιλαμβάνει τη μάλλον παραδοσιακή ιδιότητα μίας κοινής κουλτούρας, και γενικότερα μίας κοινής εθνικά κουλτούρας, που είναι ο ρόλος της σαν ένα λιπαντικό που έρχεται να βοηθήσει το τρόπο λειτουργίας των μηχανισμών της πολιτικής. Αυτή η όλη ιδέα μας πηγαίνει πίσω στις αρχές της πολιτισμικής ανάλυσης από τον Herder και άλλους, και παραμένει σημαντική και στη διάσημη ανάλυση περί μιας δομημένης κοινωνίας από τον T. H. Marshall μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο: ο θεσμός της εθνικότητας για τον Marshall περιλαμβάνει την υποχρέωση του να μοιράζεσαι συνολικά την κοινωνική κληρονομιά, τον κοινό πολιτισμό και τις κοινές μας εμπειρίες από την διαβίωση μας στην κοινωνία. Μία πρόσφατη συζήτηση για την πολιτισμική ιθαγένεια χρησιμοποιεί περίπου την ίδια γλώσσα, με αποτέλεσμα η πολιτισμική ιθαγένεια να ορίζεται πλέον ως: το ποσοστό της αποδοτικής, δημιουργικής και επιτυχημένης συμμετοχής μας μέσα σε ένα πολιτισμό εθνικών ορίων.

Είτε κάποιος ασπάζεται τα λεγόμενα των κοινωνιολόγων σχετικών με την δικτύωση, είτε τη συζήτηση περι πολιτισμικής ιθαγένειας ή και τίποτα από αυτά είναι πολύ εύκολο να υποθέσουμε ότι έχουμε απαντήσεις σε μερικές μάλλον δύσκολα εμπειρικά προβλήματα: σε τι συμβάλει η κουλτούρα μέσα σε μία εθνικότητα; Μια εθνική κουλτούρα πως θα ήταν; Στη συνέχεια στρεφόμαστε στα ερωτήματα που θέτει η εμπειρική έρευνα για την κατανάλωση των μέσων ενημέρωσης και τις ενδεχόμενες διασυνδέσεις τους με τον πολιτισμό μιας κοινωνίας.

IV. ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ;

Πρόσφατα, οι συγγραφείς ξεκίνησαν να προχωρούν πέρα από την 'πολιτισμική ιθαγένεια' περιγράφοντας με ακόμα μεγαλύτερη λεπτομέρεια τις προϋποθέσεις μίας αποτελεσματικής λειτουργίας της δημοκρατίας και των ανθρώπων της. Τα μοντέλα που περιέγραψαν για το πρόβλημα αυτό μπορεί να μας βοηθήσουν στο να προσεγγίσουμε με μεγαλύτερη ακρίβεια την έννοια των 'επικοινωνιακών δικαιωμάτων'.

Έχοντας μελετήσει ο Peter Dahlgren όλες τις προηγούμενες δημοσιεύσεις, ήρθε να δώσει μία πιο ικανοποιητική περιγραφή:

Μία κουλτούρα που έχει ως αναφορά τους πολίτες επικεντρώνεται σε αυτά τα χαρακτηριστικά του κοινωνικο-πολιτιστικού κόσμου - τάσεις, πρακτικές, διεργασίες - που αποτελούν προϋποθέσεις για τους ανθρώπους και την συμμετοχή τους στη δημόσια σφαίρα, μέσα στη κοινωνική και πολιτισμική κοινωνία... μια κουλτούρα που έχει στο επίκεντρό της τους πολίτες πρόκειται για μία αναλυτική κατασκευή που επιδιώκει να εντοπίσει την πιθανότητα οι άνθρωποι να παίξουν τον ρόλο των πολιτών. (Dahlgren 2003:154-5)

Ο Dahlgren συνεχίζοντας προσφέρει ένα πολυδιάστατο μοντέλο για μία κουλτούρα επικεντρωμένη στους πολίτες (μέσα από ένα κύκλωμα έξι διασυνδεδεμένων διεργασιών: αρχές, συγγένεια, γνώση, πρακτικές, ταυτότητες και συζήτηση) Μια παρόμοια προσέγγιση είναι αυτή του Ken Plummer που υποστηρίζει ότι μέσα από πέντε γενικευμένες διεργασίες μπορούν να προκύψουν νέες δημόσιες σφαίρες: φαντασία, διαδικασία ομιλίας, δημιουργία των προσωπικών μας ταυτοτήτων μέσα από τις πράξεις μας, δημιουργία κοινωνικών κόσμων και κοινωτήτων υποστήριξης, και τέλος δημιουργώντας μία κουλτούρα από δημόσια προβλήματα. Και τα δύο αυτά μοντέλα βλέπουν τη πολιτισμική ιθαγένεια μέσα από τρεις κοινές σκοπιές: μέσα από τη σκοπιά της φαντασίας, τη γνωστική και την οργανωτική ή αλλιώς πρακτική σκοπιά. Ο Michael Schudson σημειώνει ότι μία κουλτούρα με βάση τους πολίτες της πρόκειται για κάτι παραπάνω από επεξεργασία της πληροφορίας, και ο Anthony Wilhelm με τη σειρά του υπογραμμίζει ότι μία online δημοκρατία απαιτεί κάτι παραπάνω από μία απλά πολιτική έκφραση του ατόμου.

Τι ακριβώς μας λένε όμως αυτά τα πολυδιάστατα μοντέλα μίας κουλτούρα επικεντρωμένης στους πολίτες για τα επικοινωνιακά δικαιώματα, πέρα από το ότι το να διαμορφώσει κανείς ένα τέτοιο μοντέλο είναι μία αρκετά περίπλοκη διαδικασία; Πρώτα από όλα, αυτά τα μοντέλα υποστηρίζουν ότι ένα βασικό επίπεδο ροής των πληροφοριών για θέματα κοινού ενδιαφέροντος ή προβλήματα είναι απαραίτητο: σημειώστε ότι αυτό δεν χρειάζεται να είναι κάτι τόσο συνεπές, ή περιοριστικό, όσο ένας κοινός πολιτισμός, αλλά απλώς ένας χώρος πληροφόρησης που να επιτρέπει τις τρέχουσες συνθήκες της ζωής να φανούν, ενδεχομένως, σαν αντικείμενα προς παραδειγματισμό ή προς αποτροπή. Χρειαζόμαστε δηλαδή μία βασική πρόσβαση στις εν λόγω ροές πληροφοριών με τρόπο που να επιτρέπει στα άτομα να σχηματίσουν τις δικές τους απόψεις. Επίσης ένα άλλο βασικό θέμα είναι η δυνατότητα συμμετοχής σε ομαδικές συζητήσεις. Το ίδιο είναι ακόμα, να έχουμε τη δυνατότητα να λειτουργήσουμε σαν πολίτες και να συμμετέχουμε σε διαδικασίες που απαιτούν την εμπλοκή των πολιτών όταν αυτές περνάνε στις online κοινότητες, και εννοείται η δυνατότητα αυτή να μπορεί αν μας προσφέρει μία αποδοτική συμμετοχή μας στις όλες διαδικασίες.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι συζητήσεις/διαφωνίες μέσα σε μία πολιτική κοινωνιολογία μπορούν να μας κάνουν να καταλάβουμε καλύτερα τι εστί επικοινωνιακά δικαιώματα, αλλά η διαδικασία αυτή

είναι αμφίδρομη αφού η βιβλιογραφία σχετικά με το ψηφιακό χάσμα μπορεί να εμπλουτίσει τις γνώσεις μας και την κατανόηση μας σχετικά με τα προαπαιτούμενα για μία κοινωνία προσανατολισμένη στο πολίτη. Η έρευνα για το ψηφιακό χάσμα, όπως είδαμε και σε προηγούμενα, μας δείχνει ότι τα βασικά τηλεπικοινωνιακά δικαιώματα θα είναι αναποτελεσματικά χωρίς την κατάλληλη τεχνική υποδομή για τη χρησιμοποίηση των διαδικτυακών πόρων, χώρων και δικτύων, καθώς επίσης και τις ευρύτερες δράσεις-πλαίσια που δίνουν οι online ευκαιρίες για ουσιαστική δράση του πολίτη. Κατά τον Lloyd Morriset το τελευταίο σημείο είναι αρκετά σημαντικό καθώς δίνει απάντηση στο γιατί οι πολίτες θα πρέπει να περάσουν από τη δύσκολη διαδικασία της εκπαίδευσης, συζήτησης, απελευθέρωσης και επιλογής. Πρέπει να καταλάβουν ότι αν περάσουν από αυτή τη δύσκολη φάση, οι επιλογές και οι κριτικές τους θα χρησιμοποιηθούν!

Στο σημείο αυτό φτάνουμε σε μία καλά κρυμμένη πλάνη μέσα στην όλη συζήτηση για τα τηλεπικοινωνιακά δικαιώματα, αυτή είναι η πιθανότητα να ξεχάσουμε ότι η όλη διαδικασία εγγύησης των δικαιωμάτων των πολιτών απέναντι στις διάφορες τηλεπικοινωνιακές πηγές που βρίσκονται διαδικτυακά έγινε για να διασφαλίσουμε τη συμμετοχή στη δημοκρατία και μία δέσμευση του ανθρώπου απέναντι στη πολιτεία, έτσι θα πρέπει να βρούμε μηχανισμούς με τους οποίους οι κυβερνήσεις και άλλοι ισχυροί οργανισμοί να λαμβάνουν υπόψη τους τη χρήση αυτών των πηγών από τους ανθρώπους και να ξαναπερνάνε από τη φάση μελέτης των αποτελεσμάτων αυτών. Μέχρι στιγμής πέρα από το όραμα μίας ηλεκτρονικής δημοκρατίας (συχνά εστιαζόμενη σε ένα τοπικό επίπεδο), μάθαμε το τι σημαίνει κανείς να ακούει τους πολίτες καλύτερα μέσα σε μία ψηφιακή δημοκρατία.

Κλείνοντας την ενότητα αυτή να τονίσουμε ότι η έννοια των επικοινωνιακών δικαιωμάτων που προήλθε από τη συζήτηση για το ψηφιακό χάσμα και αναπτύχθηκε από τις σκέψεις της πολιτικής κοινωνιολογίας, εξαρτάται από ένα ευρύτερο περιεχόμενο, το οποίο δεν είμαστε ακόμα ικανοί να προσδιορίσουμε πλήρως ακόμα. Για να το κάνουμε αυτό θα πρέπει να πάρουμε και άλλα δεδομένα από την πολιτική θεωρία και να εξάγουμε και άλλα συμπεράσματα από την εμπειρική έρευνα πάνω στον τρόπο 'κατανάλωσης' των συνθιτισμένων μέσων ενημέρωσης. Παρολα αυτά, αυτή η ατέλεια του όρου των επικοινωνιακών δικαιωμάτων δεν είναι κάτι το οποίο θα πρέπει να μας κάνει να αισθανθούμε νικημένοι, αντιθέτως, η αξία του όλου ψηφιακού χάσματος στηρίζεται στο να μπορούμε να εισάγουμε δύσκολα και ανοιχτά ερωτήματα σε συζητήσεις σχετικές με τις τεχνολογίες τις πληροφορικής και των επικοινωνιών ξεφεύγοντας από το τεχνικό κομμάτι, που σε άλλες περιπτώσεις θα επικεντρωνόμασταν.

V. ΠΟΙΟ ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ;

Μέχρι στιγμής από την όλη εργασία είδαμε ότι κάνοντας τις κατάλληλες απλές ερωτήσεις σχετικά με το τι επικοινωνιακούς πόρους χρειάζονται οι άνθρωποι στη εποχή των ψηφιακών μέσων επικοινωνίας ξετρυπώνουμε κάποια από τα πένον βασικά θέματα. Τέτοιες ερωτήσεις είναι :

- Πως οι άνθρωποι χρησιμοποιούν τις επικοινωνιακές πηγές για σκοπούς πέρα του καθαρά προσωπικού επιπέδου ;
- Πως μία χρήση πέραν του προσωπικού όφελους των επικοινωνιακών πηγών θα μπορούσε να οφελήσει τη δημοκρατική διαδικασία ;
- Όταν λέμε να οφεληθεί η δημοκρατία τι εννοούμε ;

Γενικά το πλήθος των ερωτήσεων που μπορούν να τεθούν σχετικά με το ψηφιακό χάσμα δεν έχει τέλος, πράγμα που μας κάνει να καταλάβουμε ότι το όλο πρόβλημα έχει μέλλον και είναι και ιδιαίτερα περίπλοκη η λύση του. Με άλλα λόγια θα ήταν δύσκολο μέσα από αυτή την εργασία να προσπαθίσουμε να μειώσουμε την πολυπλοκότητα του ψηφιακού χάσματος και να δώσουμε έτοιμη και σίγουρη λύσεις.

Από την άλλη μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε την όλη συζήτηση σαν μία βάση για να διευρύνουμε την κατανόηση μας επί του θέματος και ειδικότερα του όρου 'τηλεπικοινωνιακά δικαιώματα', που πιστεύουμε όπως είδαμε άλλωστε και προηγουμένως ότι ο όρος αυτό καταλήγει στο θέμα του ψηφιακού χάσματος. Ένα ακόμα θέμα είναι τα νέα δικαιώματα που προϋποθέτει μία καινούργια ψηφιακή εποχή

για τον άνθρωπο, όπως τη δυνατότητα (και οικονομική) αγοράς ενός *modem*, μίας βασικής διαδικτυακής εκπαίδευσης, και άλλα τέτοια. Πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι πίσω από όλες τις συζητήσεις περί δημοκρατίας, κοινωνικής δικαιοσύνης και λειτουργίας της αγοράς υπάρχουν θεμελιώδης και αναπόσπαστες εντάσεις μεταξύ πολιτικής και οικονομίας. Βέβαια κάποιος θα μπορούσε να πεί ότι είναι εύκολο να υποθέσουμε ότι θέματα πολιτικής και κοινωνικής δικαιοσύνης, μπορούν σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, να έχουν προτεραιότητα σε σχέση με τα οικονομικά θέματα, ιδιαίτερα αν μιλάμε για μία κοινωνία στην οποία θέμα μας είναι να μπορούμε να ζήσουμε όλοι μαζί και να λύσουμε τις διαφωνίες μας για το τρόπο διαχείρισης των κοινών μας πόρων. Παρόλα αυτά δε μπορούμε να αγνοήσουμε ότι άλλοι έχουν μία τελείως αντίθετη άποψη. Άρα θα πρέπει να βρούμε μία λύση ή καλύτερα να προσεγγίσουμε το όλο θέμα των επικοινωνιακών δικαιωμάτων με ένα τρόπο αναγνωρίσιμο και από τις δύο πλευρές του πολιτικο-οικονομικού χάσματος.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να ομολογήσουμε ότι η δουλειά του βραβευμένου με Νόμπελ οικονομολόγου και φιλοσόφου Amartya Sen πάνω στις γενικές ικανότητες του ανθρώπου και στις ιθικές επιπτώσεις που μπορεί να έχει η παρεμπόδιση του από το να εκπληρώσει τις δυνατότητες του, είναι πολύ πιο κατατοπιστική, από συζητήσεις που ξεκινανε με θέμα τα δικαιώματα μας πάνω στις τηλεπικοινωνιακές πηγές, και την ενεργή μας συμμετοχή στα κοινά. Οι διαφορές αυτών των δύο τώρα θα πρέπει να να αποκωδικοποιηθούν και να εξηγηθούν.

Α'. Η θεωρία του Sen περί της προσέγγισης των δυνατοτήτων ενός ανθρώπου

Η θεωρία του Sen περί της προσέγγισης των δυνατοτήτων ενός ανθρώπου προσπάθησε να αναπτύξει ένα παγκόσμια αποδεκτό σύνολο από αρχές πάνω στις οποίες θα πρέπει να βασιστεί μία δημοκρατία για να διασφαλίσει την έννοια ελευθερία (και όχι υλικά αγαθά και άλλα). Ο Sen προσέφερε κάτι παραπάνω από ένα τρόπο διασφάλισης της δικαιοσύνης και μίας δίκαιας κατανομής βασισμένης στα παγκόσμια δικαιώματα πάνω σε συγκεκριμένα αγαθά. Προσέφερε επαναπροσέγγιση των αρχών περί δίκαιας κατανομής δικαιωμάτων κατόπιν μίας επαναεξέτασης των 'αγαθών' που θα πρέπει δίκαια να κατανεμηθούν. Οι ανησυχίες του Sen για τις ανθρώπινες 'δυνατότητες' μπορούν να συνδεθούν με τη συζήτηση περί του ψηφιακού χάσματος σχετικά με τις δυνατότητες του ανθρώπου για συμμετοχή στα κοινά. Είναι ξεκάθαρο πως αν καταφέρουμε να τοποθετήσουμε την έννοια των επικοινωνιακών δικαιωμάτων στη θεωρία για τα ανθρώπινα αγαθά και την δυνατότητα ενεργοποίησης τους μέσα στη κοινωνία παρά μέσα σε μία πολιτική θεωρία, ήδη θα έχουμε διευρύνει την όλη έννοια και θα προσεγγίζουμε κάτι πιθανός εφαρμόσιμο.

Τα αγαθά στα οποία κατά τον Sen όλοι δικαιώμαστε ένα δίκαιο μερίδιο δεν είναι αγαθά που καλύπτουν αναγκαστικά ανάγκες ευχαρίστησης, ούτε τα γνωστά ως πρωταρχικά αγαθά, αλλά αγαθά που κατά τον Sen μπορούν να ονομαστούν 'αγαθά λειτουργείας'. Το πρόβλημα που προκύπτει όμως και συμφωνεί και ο Sen μαζί με όλες τις άλλες θεωρίες περί κατανομής είναι ότι οι άνθρωποι είναι σαν όντα διαφορετικά και κάνουν διαφορετικές επιλογές και μία απλή κατανομή ίσως να μην βοηθούσε. Ίσως να ήταν καλύτερο ο διαμοιρασμός να γίνει με βάση τις δυνατότητες του ανθρώπου να αξιοποιήσει το λειτουργικό μέρος ενός αγαθού και ταυτόχρονα να κερδίσει από αυτή του την πράξη. Η ιδέα περί λειτουργίας προσφέρει σταθερότητα εν μέσω διαφοράς μεταξύ των επιλογών που μπορεί να κάνουν οι άνθρωποι και τα αποτελέσματα που μπορούν να έχουν αυτές τους οι επιλογές. Αυτό γιατί η θεωρία αυτή προβάλλει και αξιολογεί όλες τις διαστάσεις των πιθανών ανθρώπινων επιτευγμάτων, εύρος που καλύπτει την διασφάλιση της σωματικής υγείας, της αυτοεκτήμισης, της δυνατότητας ανάπτυξης μίας ζωής, συμμετοχής στη κοινωνία. Όλες οι παραπάνω λειτουργίες είναι συστατικά που εξασφαλίζουν μία καλή ζωή σε έναν άνθρωπο. Άρα σαν αποτέλεσμα των παραπάνω, μπορούμε να καταλάβουμε ότι αν ένας άνθρωπος δεν έχει την δυνατότητα των παραπάνω, τότε στερείτε κάτι το θεμελιώδες, κάτι το οποίο δεν θα ήταν εύκολο να να το ανακαλύψουμε αν απλά μέναμε στο τι αγαθά καταναλώνονται - γιατί μπορεί τα αγαθά που ένας άνθρωπος στερείτε να τα έχει δώσει για ένα μεγαλύτερο σκοπό.

Η θεωρία του Sen περί δυνατοτήτων έχει κάποια πρόσθετα πλεονκτήματα για να τι σχετίζουμε με τα επικοινωνιακά δικαιώματα. Καταρχήν το μοντέλο του δεν περιορίζεται μέσα σε μία δημοκρατία αλλά μιλάει για βασικές ανθρώπινες ανάγκες της ανθρώπινης λειτουργίας και είναι αρκετά ευέλικτο σε τυχόν αλλαγές. Η προσεγγισή του θα λέγαμε ότι είναι κάπως Αριστοτελική, επικεντρωνόμενη σε βασικά θέματα και αφήνοντας απέξω τις δκολες ερωτήσεις. Επίσης η θεωρία του Sen είναι εφαρμόσιμη σε όλα τα ανθρώπινα όντα εξίσου, με αποτέλεσμα να μπορούμε να καταλήξουμε σε ένα κοινό τρόπο προσσέγγισης του ψηφιακού χάσματος. Τρίτον, ο Sen μας μιλάει για τις δυνατότητες και όχι για το πως ένα αγαθό μπορεί να μας προσφέρει την κατοχή κάποιον επικοινωνιακών πόρων. Το τελευταίο έχει ιδιαίτερη σημασία καθώς σε πολλές κοινωνίες η κατοχή τηλεόρασης ή και μίας εφημερίδας είναι ακόμα αδύνατη. Επίσης το τελευταίο έχει σημασία όσον αφορά την δυνατότητα επιλογής μέσα σε μία κοινωνία με πρόσβαση σε πολλά επικοινωνιακά μέσα παρά το γεγονός ότι κάποιοι θα λέγαν ότι θέμα είναι η πρόσβαση σε κάποιο επικοινωνιακό μέσο παρά η επιλογή αυτού.

VI. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η συζήτηση που έγινε σε όλη την εργασία αυτή αφορούσε το ψηφιακό χάσμα και το γεγονός ότι αυτό εντίνει τις κοινωνικές ανισότητες. Επίσης είδαμε ότι η εξασφάλιση των διαφόρων επικοινωνιακών δικαιωμάτων δεν μας εγγυόνται μία αποτελεσματική δημοκρατία. Χρειάζεται μία δέσμευση των ανθρώπων απέναντι στη δημοκρατία και να βρούμε τρόπους με τους οποίους τα μέσα επικοινωνία μπορούν να σε μία τέτοια δέσμευση. Επίσης, το θέμα τις κατανομής των ψηφιακών αγαθων, το αντιμετωπίσαμε με βάση τη θεωρία του Sen σε ένα πιο φιλοσοφικό επίπεδο, σχολιάζοντας τις λειτουργίες που μπορεί να προσφέρει ένα αγαθό στα χέρια ενός ανθρώπου (συμμετοχή του στις διάφορες δημοκρατικές διαδικασίες) και όχι πόσο θα πρέπει να είναι το μερίδιο του καθένα μας πάνω στις επικοινωνιακές πηγές.

Ακόμα μέσα από αυτή την εργασία εξετάστηκαν παλιότερες συζητήσεις για το ψηφιακό χάσμα και τα επικοινωνιακά δικαιώματα, που μας έδειξαν ότι όλες αυτές αναγνώρισαν τα προβλήματα μεταξύ διασφάλισης των επικοινωνιακών δικαιωμάτων και της συμμετοχής του πολίτη στη δημοκρατία. Υπάρχουν πολλά ηθικά, κοινωνικά και πολιτικά προβλήματα στο όλο θέμα και δεν μπορούν να λυθούν με ένα απλό καταμερισμό των μέσων επικοινωνίας αλλά ο ίδιος ο άνθρωπος θα πρέπει να έχει την δυνατότητα επιλογής από ένα μεγάλο εύρος ώστε να διασφαλίσουμε την αποτελεσματική του λειτουργία και συμμετοχή μέσα στη σύγχρονη κοινωνία. Παρόλα αυτά το σίγουρο είναι ότι για πολύ καιρό ακόμα οι ερωτήσεις μας πάνω στο πρόβλημα αυτό θα μείνουν αναπάντητες.